

WINKLER FERENC:

Játékkutatás Somogy megyében
/Gönczi Ferenc és Együd Árpád öröksége/

Nagy általánosságban ma sem léptünk tovább a játékkutatásban GUNDA Béla megállapításainál¹: van néhány kitűnő gyermekjáték gyűjteményünk -- amelyek felsorolásából Gunda ugyan a GÖNCZI Ferencét kihagyta² --, van jól használható gyűjtési útmutatónk³, "filológiai és /művelődés/ történetileg kidolgozott... játékmográfiaiánk azonban nincsenek."

Van viszont immár egy Játékmúzeumunk...!

Utoljára 1979-ben, a Nemzetközi Gyermekekévkévi alkalmából vette számba addig elért eredményeit a néprajztudomány, a gyermekélet és a gyermekjátékok kutatásával kapcsolatban. Múzeumi kiállításokban, Társasági ülésen s utóbbi anyagának részbeni megjelentetésével⁴ azután le is zárult ez a számavétel, amelynek mellékes, érintett témája volt csupán a gyermekjáték. Lényegében erre az alkalomra készült KNÉZY Judit összefoglalása a somogyi parasztgyermek életének kutatásáról⁵ valamint egy mutató a kiváló és nagyszorgalmu adatgyűjtő, EGYÜD Árpád gyermekjátékokat mindvégig intenzíven kutató munkásságából.⁶ /Jellemző módon ez a két -- egymást feltétlenül kiegészítő -- tanulmány is aligha került volna egyazon kötetbe az akkori új kaposvári múzeumi-gazgató gondos szerkesztői munkája⁷ nélkül./

A hajdani gyermekélet, a gyermekjátékok terén végzett adatgyűjtő munkával Somogy megyének szégyellni valója nemigen akad. VIKÁR Béla a századfordulón már gyűjtött szülőföldjén parasztjáték szövegeket és variánsokat, előbb mint az országos gyersiroda vezetője gyersirással, majd századunk legelső évében már fonográfal is.⁸

1914-ben költözött Somogyba -- Ujpestről -- GÖNCZI Ferenc, a Somogyvármegyei Múzeum Egyesület igazgatójának. Zala megyei tanfelügyelő korában szerzett személyes tapasztalatai

alapján néhány esztendő alatt Somogyban is kiépítette a falusi-vidéki általános és középiskolák pedagógusainak önzetlen munkájára alapító adatgyűjtő hálózatot, amely ugyan -- hasonlóan szinte minden, hazánkban létrehozott ilyen jellegű hálózathoz -- nem a legelajezottabban és csak részleges sikerekkel működött, az adatgyűjtést mégis jelentős mértékben megkönnyithette Gönczi számára.

Tárgyi anyagot 1914-től folyamatosan gyűjtött. Közöttük nagyszámu volt a gyermekjáték. A második világháboru előtt a közel négyezer darabos tárgyi gyűjteményben mintegy 300 db volt játék, ennek közel fele azonban a háboru martaléka és a muzeum mindenkeri mostoha elhelyezési körülményeinek⁹ áldozata lett. Gyűjtött ugyanakkor gyermekjátékokat -- amint az kaposvári hagyatékában található levelezéséből kitűnik -- a Néprajzi Muzeum számára is.¹⁰ Megszervezte -- helyi lehetőség híján a legjobb hazai szakember munkájával -- a recens anyag fényképezését is, amely nem a tárgyi gyűjteményre, hanem elsősorban helyszini felvételek készítésére korlátozódott. BÁTKY Zsigmond hozzájárulásával ugyanis maga Gönczi szervezte GÖNYEY Sándor somogyi gyűjtőutjait, amelyeken rengeteg fényképfelvétel készült. Sajnos, Kaposvárra csak nagytásekat küldtek Budapestről: valamennyi negatív a Néprajzi Muzeumban maradt. Többségük tárgya ugyan a tágabb értelemben vett gyermekélet, a gyermekek játékát csak elvétve fedezzük fel közöttük. Nyilvánvalóan befolyásolta ebben mind Gönczit, mind Gönyeyt az ekkor "divatos" szocietnográfiai vizsgálódások ujdensága és viszonylagos földrajzi közelsége egyaránt, hisz ilyen volt pl. a kemsei munka.¹¹

A vármegyei muzeumigazgató az adatgyűjtő munkához azóta is ritkán látott alapossággal, felkészültséggel fogott hozzá. Hagyatékában szerepelt egy 1923-ban kelt felhivás a megye pedagógusaihoz, a gyűjtőmunka fontosságáról és sürgősségéről,

valamint egy 170 pontból álló gyűjtőkérdőív, amelynek példányait Somogy 271 községébe küldte szét. A kérdőív kitöltését gyakorlati tanácsokkal, utmutatóval is segítette. Felhívása rámutatott a gyermekrajzok és a csatolt fényképek beküldésének fontosságára is. A hagyatékban ugyan gyermekrajzot nem találtunk, ám könyvének bevezetőjében Gönczi kihangsúlyozza, hogy a Klebelsberg-től kapott kétmillió korona nem teszi lehetővé, hogy a rendelkezésre álló gyermekrajzokat is közzétegye, hiszen azok jelentős mértékben megemelnék a nyomdaköltséget¹².

Végülis a somogyi gyermekben elenyésző, adatközlő jellegű a gyermekjáték. Gönczit sokkal inkább az akkor már -- európai összehasonlításban is magyar népbetegségnek számító -- egyke kérdése izgatta; ez inspirálta elsősorban a kötet megírására. Jóllehet, a jelenség 19. századi előtörténetét szemelláthatólag nem tanulmányozta, a megyei statisztikákat alaposan ismerte és megbízhatóan kezelte forrásként. Különbösen is azt tartotta, hogy a török utáni időben kialakult többnemzetiségű Somogy megye kiválóan alkalmas az egyke kérdésének etnikai természetű vizsgálatára, s -- amint őt ebben elért eredményei igazolják is -- nem tévedett. Nem csupán kutatta, de sürgetően orvosolni is akarta az egyke-egyse jelenséget. Ezzel kapcsolatosan tanulmányt is publikált.

A somogyi gyermek szakvéleményezője GYÖRFFY István volt. Joggal kifogásolta, hogy GÖNCZI e könyvében alig, vagy csak érintőleg foglalkozik a gyermekek mindennapi életével, annál többet annak meghatározó körülményeivel. Hiányossága még e kötetnek, hogy társadalomnéprajzi szempontokat alig érvényesít, még annak legalább megjegyzésszerű következetes bemutatása is, hogy a különféle társadalmi rétegek és csoportok /summás, cseléd, pásztor, gazda, "rétes ember" és mások/ gyermeknevelési szokásai hol és miben térnek el egymástól?

Pedig ezt az alapvető hiányosságot már csak nagyon nagy munkával és viszonylag kis megbízhatósággal lehet csak pótolni; hátrahagyott jegyzeteiből ilyen jellegű különbségeket alig lehet megállapítani.

Nyilván GYÖRFFY megjegyzései inspirálták arra Gönczit, hogy külön kötetbe rendezze az énekes-szöveges és más gyermekjátékokat. A megyének azonban ekkor nem volt anyagi erőferrása a könyv megjelentetésére, így az csak egy évvel Gönczi halála után láthatott napvilágot¹³.

A Somogyi gyermekjátékok legértékesebb hazai gyermekjáték gyűjteményeink sorába tartozik. Több száz játékszöveg és variáns valamint kotta rejtőzik lapjain, jóllehet ez a munka sem teljes¹⁴, hiszen csak szerzőnk halálát követően, illő kegyeletből és kellő sietséggel jelentette meg a megye közönsége.

A somogyi gyermekkel egy esztendőben készült el SZALLÁSI Sándor doktori disszertációja Berzence községről¹⁵. Ámbár a Gönczi hagyatékban semmilyen konkrét nyom nem utal arra, hogy bármilyen kapcsolat lett volna közöttük, a berzencei megnegráfus minden bizonnyal alapos népeleti előtanulmányokat folytatott munkája megírását megelőzően. A Dráva menti horvát községben a gyermekek társadalmi helyét, szerepét, munkába történő belenevelését, szokásait és játékát példamutatónan rajzolja körül.

Az eddigieket összefoglalva megállapítható, hogy a somogyi gyermekjáték kutatásban GÖNCZI érdeme kettős. Egyfelől az addig parciálisan kezelt témát megalapozott, rendszeres, önálló kutatássá szervezte Somogyban. E kutatás eredménye mint a tárgyi, mind adattári és fotótári jellegű adatgyűjtések során megszerezett anyagot eredményezett. Másfelől, a gyermekjátékokat -- különösen ha ilyen aspektusból vizsgáljuk -- "kiegészítő" gyermekéletmód körülményeire kiterjedő alapos kutatásai bizonyos értelemben és vonatkozásban csakugyan lehetővé tennék egy somogyi gyermekmégnegráfia elkészítését, amelyet

már KNÉZY Judit is sürgetett¹⁶.

GÖNCZI halála után Somogyban gyermekjáték kutatás tematikusan nem folyt. Vonatkozik ez mind a tárgyi, mind az adatgyűjtésekre. Mégis ki kell emelnünk az 1948 utáni időszakból EGYÜD Árpád nevét, a megye játékkutatásában. Jóllehet, többen közöltek időközben -- ahogyan korábban is -- megjelent kötetekben somogyi játékanyagot¹⁷, az adatgyűjtő munkában KERÉNYI György, OLSVAI Imre, MUHARAY Piroska, NAGY Géza, HAVASI Katalin és KISS Lajos nevét kell emlitenünk, míg a megyében élő, főleg a zselici németek körében VARGHA László foglalkozott gyermekjáték anyag gyűjtésével.

} *tal!*

EGYÜD Árpád az 1950-es évektől, a csurgói gimnázium testnevelő tanáraként maga is használta e rendkívül értékes gimnáziumi könyvtárban található gyermek-és sportjáték gyűjteményeket¹⁸ óráin. Így jutott el a felismerésig, hogy -- még ha nem is tematikusan -- maga is gyűjtse a hajdani gyermekjátékokat. Adatgyűjtését -- GÖNCZI Ferenc szellemében -- majd harminc éven keresztül folytatta, a megye csaknem minden pontján. A halál mégis nagyon korán, ereje, munkabírása és egyszerűsége teljében szólította őt el. Így adatgyűjtéseinek legjava lejegyzetlenül, rendszertelenül, kazettákon, magnószalagokon maradt ránk. Töredéke ennek a felmérhetetlenül gazdag hagyatékknak -- a több ezer órnyi hangfelvételnek és a több ezer gépelt oldal, kézzel írott jegyzetnek, fel-és lejegyzésnek, amit eddig egyáltalán sikerült megtalálnunk vagy azonosítanunk. Részleteket, esetlegesen általa "ujrafelfedezett" maga gyűjtötte játékait azonban így is meg-megjelentette, inkább csak mintegy jelzéseként annak, hogy következik majd-majd egyszer egy összefoglaló is ezekből az anyagokból¹⁹.

E mutatóanyagokat majd minden szempontból GÖNCZI hatása alatt dolgozta fel, amint erre maga is hivatkozott²⁰. Elsősorban is a néhai kaposvári muzeumigazgató által átdolgozott rendszerezést tekintette e majdani tudományos anyagelrendezés

alapjának, jóllehet éppen a sportjátékokkal kapcsolatban tullépett GÖNCZI felfogásán²¹.

Nemcsak gyűjtötte -- és időnként "elásta" --, nem csupán szeletelve közölgette a somogyi gyermekjátékok valamennyi fajtáját, a fellelhető variánsok legteljesebb körét. Mint egykori kiváló pedagógus, muzeológusként is tanította, népszerűsítette az általa olyan kitűnően ismert, kedvelt játékokat. Szakköröknek, táncosoknak, honismereti kutatóknak, pedagógusoknak, óvónőknek előadások tucatjait, foglalkozások tömkelegét vezette-irányította, amelyeken legfontosabb feladatának nem a tudományos igényű anyagfeldolgozás megismertetését, rendszerezését vagy kutatását tartotta, hanem mindig előtérbe helyezte annak használhatóságát, tanítható-és tanulhatóságát. Nem izgatta, ha gyűrte a szalagot a magnetofon, nem érdekelte, ha tizedszer szakította el a vetítő ugyanazt a filmet: "Te, gyerek! Ezt látni kell nekik, hogy megtanulják!"...

Sajnos, EGYÜD Árpád hangszalagra rögzített anyaga egyelőre holt anyag. Mindössze néhány, nehezen azonosítható részlet áll rendelkezésünkre a SMMNA-ban, amelyek feltehetően általa készített szalaglejegyzések -- papircsiköken²².

1964-ben került Kaposvárra KNÉZY Judit. Tematikus gyermekjáték gyűjtést ősem végzett, bár a megye több kistájáról gyűjtött -- melléktermékként -- ilyen jellegű adatokat is.²³ Csak 1973-ban, az állandó kiállítás tervezésekor, az arra irányuló felkészülés során folyt megyénkben -- Gönczi óta utoljára -- tematikus játékgyűjtés: főleg tárgyakat és fényképeket szerzett ebben az időszakban a SMM. E gyűjtést is a néhai Somogy megyei Múzeum Egyesült vezetőjének szelleme, emlékkiállításra inspirálta. A gyűjtés főbb szinterei Belső Somogy, Koppány mente, Kis-Balaton környéke és Berzence voltak.

1966-től némi lendületet kapott a megye honismereti munkájában a gyermekjátékok kutatása is. A KNÉZY Judit által összegyűjtött dolgozatok²⁴ mellett a SMM több olyan kéziratot vagy

kézirat részletet őriz, amelyek értékes adatokat tartalmaznak a somogyi gyermekjátékokkal, azok éleletterével kapcsolatban.²⁵ Az újabbak sorából is kiemelkedik dr. FEKETE László, egykori szennai falusi tanító anyaga²⁶. E gyűjtést még a GÖNCZI által szerkesztett kérdőív nyomán kezdte meg a szerző, jóllehet szempontjait az idő multával megváltoztatta, vagy teljesen mellőzte. Mutatványképpen és művelődéstörténeti kuriózumképpen egyaránt most került sajtó alá dr. FEKETE Lászlónak az a Szennát a két világháború közötti időszakban bemutató néprajzi jellegű kötete Kaposvárott, amellyel azt kívánjuk megmutatni, milyen öröksége maradt a még ma élő, hajdan GÖNCZINEK dolgozott tanítói nemzedékben az egykori kutató munkájának, felhívásainak, E könyvecskében -- erősen restált -- válogatás található majd az egykori szennai gyermekjátékok köréből.

A SMME-ben jelenleg négy néprajzkutató dolgozik. Közöttük ugyan folklorista is található, a gyermekjátékok tematikus gyűjtését -- egyelőre -- mégsem tervezzük. A meginduló SNA gyűjtőkérdőiveiben azonban a gyermekjáték bizonyos vonatkozásait, jelenségeit is szerepeltetni kívánjuk kérdőpontjaink között.

Röviden és lényegi összegzés nélkül ennyiben lehet körvonalazni a Dél-Dunántul etnográfiaiilag egyik leggazdagabb területén a hagyományos, népi gyermekjáték kutatás helyzetét. Feladatok tömegével sorakoznak előttünk e téren is, ám azok tervszerű ütemezését egyelőre nagyon nehéz volna elkészíteni. Egy biztos. Belátható időn belül nemigen vállalkozhatunk felelősséggel a már GUNDA Béla és EGYÜD Árpád által is elyannyira sürgetett²⁷, gyermekjáték monográfia elkészítésére.

Jegyzetek

1. GUNDA Béla, 1981. 65-66.
2. GÖNCZI Ferenc, 1949.
3. KRESZ Mária, 1948.
4. ld. Ethnographia /92./1981. 59-110.
5. KNÉZY Judit, 1981. 83-94.
6. EGYÜD Árpád, 1981/b. 95-126.
7. vö: A Somogyi Múzeumok Közl. IV. 1981. szerk.: MÉSZÁROS B.
8. VIKÁR Béla, 1904.
9. vö: GÖNCZI Ferenc, 1935. 27-30, 36-40, de különösen 49-50 és 53-55.
10. tárgyvásárlásra a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályától is jelentős pénzüsszeget kapott, s jóllehet, iratai között ránkmaradt BÁTKY-levél tanúsága szerint gyermekjátékok gyűjtésére ez az összeg -- tételesen -- nem vonatkozott
11. vö: Elsüllyedt falu a Dunántúlon, Pécs, 1935.
12. GÖNCZI Ferenc, 1949. Bevezető
13. GÖNCZI Ferenc, 1949.
14. a Dunántúli Tudományos Intézetben rendezték sajtó alá
15. SZÁLLÁSI Sándor, 1937.
16. KNÉZY Judit, 1981. 90.
17. vö: pl. KISS Áron, 1891, dr. OTTÓ J. 1897, VIKÁR B., 1904, PESOVÁR E.-MORVAY P., 1955, HAJDU GY., 1971./szerk./ KESZLER M.; 1978. KERECSENYI E., 1980. stb.
18. pl. PORZSOLT L., 1885, LANG M., 1900.
19. vö: EGYÜD Árpád, 1975. 369-382 és utó, 1981/a, 5-29, és utó. 1981/b, 95,
20. EGYÜD Árpád, 1981/b 97.
21. EGYÜD Árpád, 1981/b. 97.
22. SMMNA, 3097-3155 /"Hangarchivum XIII" címszó alatt/
23. vö: KNÉZY J, 1981. 89.
24. vö: KNÉZY J, im. uo.
25. SMMNA, XXIII, I-II.
26. SMMNA, 1018, 16 lap
27. EGYÜD Árpád, 1981/b, 97 és GUNDA B., im., ih.

Irodalom

- EGYÜD Árpád, 1975.
Somogyi népköltészet. Somogy néprajza, I. Kaposvár,
- EGYÜD Árpád, 1981/a,
Kaposváron megverték a rézdobot. Kaposvár
- EGYÜD Árpád, 1981/b,
Népi sportszerű játékok Somogyban. SMMKözl. IV. Kvár.
95-126.
- GÖNCZI Ferenc, 1935.
A Somogy megyei Múzeum Egyesület 25 éves története.
Kaposvár.
- GÖNCZI Ferenc, 1937.
A somogyi gyermek. Kaposvár.
- GÖNCZI Ferenc, 1949.
Somogyi gyermekjátékok. Kaposvár.
- GUNDA Béla, 1981.
Művelődéstörténeti jegyzetek a magyar gyermekjátékok-
hoz. Bp. Ethnographia /92/. 65-69.
- HAJDU Gyula, 1971,
Magyar népi játékok gyűjteménye. Bp.
- KERECSENYI Edit, 1980.
100 év népi lakáskulturájának alakulása Csurgón.
Somogy néprajza II. Kaposvár.
- /szerk./ KESZLER Mária, 1978,
Magyar népi gyermekjátékok. Bp. Tankönyvkiadó.
- KISS Áron, 1891.
Magyar gyermekjátékok gyűjteménye. Bp.
- KNÉZY Judit, 1981.
A Somogyi parasztgyermek életének kutatása. SMMKözl.
IV. 1981. Kaposvár,
83-94.
- KRESZ Mária, 1948.
A magyar gyermekjátékkutatás. Bp.
- LÁNG Mihály, 1900,
A munkaszeretetre való nevelés módja. Bp.

dr. OTTÓ József, 1897,

Ifjúsági játékok középiskolások számára.Bp.

PESOVÁR Ernő-MORVAY Péter,1955,

Somogyi táncok, Bp.

PORZSOLT Lajos, 1885,

A magyar labdajátékok könyve.Bp.

SZÁLLÁSI Sándor, 1937.

Berzence monográfiája. EA 4523.kézirat.

VIKÁR Béla, 1904,

Somogy megye népköltése.Bp.MNGY.